

Академик Мијат Шуковић *

ПРИВАТИЗАЦИЈА САМО ПО ЕКОНОМСКОЈ ПРИНУДИ

Својина је основа на којој се граде и економски и политички систем. Она врши и функцију друштвене регулације.¹ Зато приватизација друштвене својине има дејство много комплексније него што се испољава на подручју економије. *Дејство које у бићном предоређује концепцију карактера друштва и његовој развоја, концепцију целокупној политичкој и правној система и њиха културе.* Приватизацију друштвене својине сагледавам, стога, са становишта целине друштвеног система, а не искључиво са становишта економије. На научном скупу на коме доминирају економисти такав приступ је дисонантан преовлађујућим погледима учесника скупа, па је могућа одбојност економиста према њему. Али, њиме се проширује поље посматрања приватизације и изван економије, што сматрам нужним и корисним. Зато се одређујем да са тим приступом искажем своја сазнања и становишта о приватизацији друштвене својине.

1) Са становишта система, прво питање је: да ли приватизација друштвене својине има легитимитет и уставни легалитет?

* ЦАНУ

¹ Овај рад је заснован на резултатима шире аналитичко-студијске обраде тематике приватизације у мојим већ објављеним радовима, на које упућујем. У њима се налази шира аргументација становишта која исказујем у овом раду. То су радови: (1) *Начин приватизације и слобода*, (у) Зборник *Својина и слобода*, Институт друштвених наука, Центар за економска истраживања, Београд 1996., стр. 57-70; (2) *Начин приватизације има значај највишеј ранга*, (у) Зборник радова са скупа одржаног у Српској академији наука и уметности 29. маја 1996. године о проблемима приватизације друштвене својине (у овом часу зборник није „изашао” из штампе); (3) *Својина у југословенском поређу*, у мојој књизи *Савезна Република Југославија - основна системска обиљежја*, Београд, 1996., стр. 223-284; (4) *Својина и држава, својина и слобода*, (у) часопис ЛУЧА, XII, 1995. број 1-2, стр. 62-69.

Одговор је: *као моћношћу која се реализује по економској принуди, има ситуационо-историјски легитимитет и уставни легитимитет.*

Ситуационо-историјски легитимитет приватизацији друштвене својине дају двије историјске чињенице и њихови императиви. Прва, привреда једне земље, у садашњости, *фактички* је само дио укупних међународних привредних односа. Развојно зависан од њих. Друга је, међународни привредни односи, у садашњости, засновани су на приватној својини. Приватној својини која се испољава у разноврсним појавним облицима, а не само у њеном класичном облику. *И на оријентацији приватизације колективних облика својине. Оријентацији која је остала владајућа струга новог историјског циклуса у свјетским размјерама. Те двије комплексне чињенице и њихови императиви, произвели су потребу, историјску неопходност, да се југословенски економски систем хармонизује са њим. Са суштинском економском системом земља Европске уније. То није идеал, али је есенцијална потреба. Једина алтернатива приватизацији - економска изолованост од свијета - за развој је невољнија од приватизације.*

Исто важи и за приватизацију државне својине у другим државама у којима је крајем осамдесетих и почетком деведесетих година крахирао, као и у Југославији, до тада постојећи облик социјализма/несоцијализма. „Социјализма” који је тако етикетао називан, а који стварно није био социјализам.²

² Појмови су оруђа која имају ону функцију коју им опредељује онај ко их функционално и садржински обликује. Увијек је примарна функција коју дати појам врши у датој ситуацији, а тек потом његово опште значење. То вриједи нарочито за појмове, за термине, који су вриједносно обојени. Њихова функција увијек је веома јака и наглашена. То обавезује на нарочиту пажњу приликом њихове употребе. И тражи да се одговорно утемељује њихова употреба. То важи и за појмове „транзиција” и „постсоцијалистички” употребљене у наслову теме научног скупа за који је намијењен овај текст. То упућује на потребу да се у научним расправама, у дијалогу, провјери да ли функција и значење који им се дају, адекватно одражавају стварност. Да ли одговарају стварности. Да се провјери појединачно и у споју.

Ова два термина скована су и лансирана у оквиру једне доктрине, функционално, садржински и циљно усредсређене и ограничене на подручја идеологије и политике. У њој су сковани и употријебљени са идеолошком и политичком мотивацијом, садржином и функцијом - да се исказе и инаугурише схватање да је крахирала и социјалистичка идеја, у њеном изворном значењу, са крахирањем поредака који су стварно били бољшевички а неодговарајуће названи социјалистичким. Који су стварно били веома далеко од изворне социјалистичке идеје. Права наука каже, међутим, да није крахирала и не може крахирати идеја социјализма - схваћена као доктрина и историјски пројект о друштву „економске једнакости људи у богатству”, економског „ослобођења рада и човјека” - са крахирањем бољшевичког модела „социјализма”. Историјски пројект који нега-

Може се приватизација друштвене својине третирати као развојна инверзија у епохалним развојним кретањима или као прогрес. Прави суд о томе даће и верификовати будућност. Не прије двије до три деценије од сада. Али, већ сада је очигледно да у садашњој свјетској ситуацији, у којој апсолутно доминирају економски системи засновани на доминацији приватне својине, нема простора за расправу о томе да ли илине приватизација. Свјетска ситуација даје непорецив одговор - да.

Приватна својина не ограничава исказивање стваралачких способности и креативности. Не спутава мисао. Власницима обезбјеђује материјалну основу за осјећање личне независности и самопоштовања. Таква њена природа (или природност њена) кореспондира са људском природом. То приватизацији друштвене својине такође даје легитимитет.

Приватизација друштвене својине, као могућност, има и уставни легалитет. Садржан је и у Уставу Савезне Републике Југославије и у уставима обје државе-чланице које је чине.

2) *Приватизација је процес који доноси проишврјечне резултате.* Заједно са позитивним што доноси, производи и низ социјалних, моралних, етичких и других проблема.

Доноси материјалну основу за личну независност, шансе за животну успјешност, за просперитет, онима који постану власници приватизоване имовине. Њима увећава слободу.

цију политичких и правних привилегија и афирмацију људске једнакости и равноправности пред законима - остварену у свијету на резултатима друштвеног напредовања од Француске револуције -надограђује идеалом људске једнакости и равноправности у економској сфери. Наука аргументовано усмјерава на дистанцирање од большевичког модела „социјализма”, али и казује да социјалистичка идеја, са казаном садржином, има способност да успостави континуитет и склад са демократским и прогресивним тековинама грађанског друштва, свим вриједностима капитализма, и да одстрањује из реалности сва кључна ограничења демократским односима које је капитализам носио и носи као своју унутрашњу границу. Казује да та идеја има снагу подстрека за даље и још веће уношење садржаја социјалне правде у економске односе, што и јесте један од услова прогреса у будућности. Даље и још веће, јер је историјска чињеница да је идеја социјализма положила више камичака који се налазе у бићу садашњег капитализма, што га је учинило социјализованим у односу на његове облике прије историјске појаве социјалистичке идеје. Друго је питање, када ће доћи вријеме у којем ће сазрети историјски услови за остварење социјализма. Права наука се не упушта у календарско одређивање када ће то вријеме доћи.

У науку су ова два појма, ова два термина, унесена из те и тако интониране доктрине, једноставним преузимањем, некритички, са брзином која премашује темпо уношења у науку било којег другог појма. Преузети су са напријед приказаном функцијом и значењем. Та чињеница, сама по себи, ставља под сумњу

Али, у околностима „ограничених привредних ресурса” (економских добара и других материјалних вриједности, производа креативног људског интелекта, интелектуалне својине), само мањи број чланова друштва може стећи приватну својину и тиме скуп слобода које она доноси имаоцу. Тај дио друштва, у конкретним југословенским условима, чине они који су јачи у моћи, успјешнији у „сналажљивости”, грубљи у понашању. У правилу, полуопштег образовања, осредњег или испод осредњег нивоа културе и културне уздигнутости. Не ријетко и деформисаног социјалног схватања. Велики дио чланова друштва, у околностима означене ограничености, неотклоњиве на овом степену друштвеног развоја, не само што са приватизацијом не стичу својину и нову слободу него губи и низ права која је свим члановима друштва гарантовала друштвена својина која се приватизује. Тај дио чланова друштва, квантитативно знатно већи, из положаја равноправног са свим другим, приватизација доводи у положај зависан од нових власника приватизоване друштвене имовине. Већи дио од њих и у положај који их неотклоњиво приморава да своју егзистенцију обезбјеђује ступањем у најамни однос са новим власницима приватизоване друштвене имовине. Најамни однос који неизбјежно производи и „страх за егзистенцију”, који својом суштином и дејством на човјека спутава и ограничава и слободу и размах слобо-

у темељеност употребе ових појмова у науци са функцијом и значењем преузетим и означене доктрине. А више конкретних елемената ставља под сумњу да ова два појма адекватно изражавају стварност.

Транзиција подразумијева *кретање од једног ка другом*, чврсто одређеном. Кретање са одређењем гдје се тачно има стићи. У Југославији то није одређено тако јасно и тако прецизно како подразумијева појам транзиције. Није, на примјер, одређено у који тип тржишне привреде стићи - онај који се остварује у земљама сјеверног дијела Европе, оправдано именованим - социјална тржишна привреда; онај који се остварује у Сједињеним Америчким Државама (који много мање од првог уважава социјалну страну живота), или јапански тим тржишне привреде (чија је карактеристика усредсређење на стимулисање дугорочне оријентације обезбјеђивања продуктивности, конкурентности, без обзира на социјалне посљедице). А та три типа тржишне привреде, мада имају и извјесне заједничке карактеристике, имају низ квалитативних разлика које резултирају са различитим типовима капиталистичког друштва. Није одређен ни тип друштва у који треба стићи. Да ли је то капиталистичко друштво без елемената прогресивних социјалистичких идеја у садашњости остваривих; капиталистичко друштво у коме је својина фактички изнад и испред слободе, са пуно облика својинског и другог потчињавања људи, или тип друштва који ће уважавати и југословенску историјску датост, која омогућава *стваралачку комбинацију и синтезу* најбољих принципа и праксе цивилизацијски социјализованог капитализма и цивилизацијски прогресивних, рационалних и у савремености остваривих социјалистичких идеја и емпиријских остварења. Са задржавањем оних вриједности из доскорашњег југословенског система које народ и даље прихвата као вриједности. Вриједности остају вриједности, без обзира на идеолошке и политичке оцјене,

дног дјеловања. Особе које живе у зависности од власника средстава којима раде и са њиховим допуштењем и под режимом који они одређују и диктирају нијесу слободне као и власници. У југословенском друштву, у садашњости, њихову слободу умањује и то што у њему нема потребног нивоа заштите оних који су у најамном радном односу. Ни законске, ни синдикалне. Што нема чврстог моралног система којим би били заштићени. Што нема дакле, оног што има у највећем дијелу земаља у којима доминира приватна својина. А постоје околности које су у стању да деформишу схватања и понашања и личности много умнијих и чвршћих од оних који се брзо и лако богате.

Својина, материјална производња, расподјела по основу својине, дакле и даље су царство нужности, а не царство за слободу слободних људских одређења. У конкретним југословенским садашњим условима, то је више нешто у развијеним капиталистичким земљама. Нема ни једног научно утврђеног аргумента који би давао неке право да се ово занемарује приликом доношења одлука о избору начина приватизације. Који би давао право да се ове чињенице искористују из било које развојне пројекције. Који би давао право да се ове чињенице искористују из обликовања концепције обликовања начина приватизације.

независне од љубави или мржње према њима, од њиховог глорификовања или негирања. Осим тога, стварност намеће и питање: да ли у садашњој стварности у Југославији доминира кретање према другом и другачијем, или устаљивање, учвршћивање и обезбјеђивање постојећег? Нема доказа да преовлађује кретање према другом и другачијем. Наиме, доминација вјере у колективизам замијењена је вјером у индивидуализам. Изграђен је менталитет индивидуализма. На тој филозофској основи изграђена је култура личне аутономије, личног индивидуалистичког егоизма. На тој основи кристалише се друштвени морални код. Успостављен је култ приватне својине, а срушен култ друштвене својине. Нема кретања у стварности у правцу мијењања тих филозофско-политичких одредница бића југословенског друштва. Нема ни кретања у правцу увећавања људских слобода и права, ширења и јачања стварне демократије. Напротив, смјер дјеловања је доминантно у правцу стабилизовања и обезбјеђивања очувања већ успостављеног. Све што у садашњости има својства кретања не може промијенити кључне одреднице постојећег. Зато прихватање појма „транзиција“ као доминирајуће одреднице бића југословенског друштва одваја од стварности, наду и очекивања претвара у илузију, умртвљује мотивацију за дубљу анализу збивања тражења реалних путева за рјешавање растућих друштвених проблема.

Појам „постсоцијалистички“ нема упориште у оној стварности која је постојала у земљама које су етикетиране од њих и других, називане „социјалистичким“. Њихово друштвено биће није било стварно социјалистичко, у правом значењу тог појма. Бољшевизам није социјализам. Негирација је социјализам.

Јер, у означеним околностима, приватизована друштвена својина постаје приватна својина која није „просто право располагања стварима”, него и „... основ господарења”, са дометом давно описаним од К. Ренера.³ Приватна својина која увећава и основе и реалне могућности за велико умножавање у југословенском друштву најамних односа, са низом неслобода за раднике-невласике које производи тај систем друштвених односа. Односа за које важи познати узвик Жан Жак Русоа: „Човјек је слободан, а свуда је окован”. Најамних односа који се утискују у карактер друштва и, због свог обима и значаја, постају његова одређујућа карактеристика.⁴

Приватизација неизбежно доводи и до социјалног раслојавања, до цијепања друштва по имовинској линији, са социјално-класним обиљежјима и посљедицама.⁵

Различити начини и процедуре приватизације доносе различите обиме и омјере позитивног и томе супротног. Различите положаје већине чланова друштва. Рђави начини остваривања било чега, свуда и увијек, умањују или и ниште прогресивну суштину и прогресивно дејство тога што се остварује. Није и не може бити другачије ни када је у питању приватизација.

Прописивањем начина и процедура приватизације, што је улога и функција правног поретка, предодређује се да ли ће се друштвена имовина приватизовати на принципу економске еквивалентности, са више или мање или нимало правичности, да ли ће

³ К. Ренер, *Социјална функција правних институција*, Београд, 1960., стр. 56.

⁴ У садашњим расправама о приватизацији друштвене својине одбацују се или потпуно заобилазе изворна марксистичка схватања о својини. Међутим, као што је раније било ненаучно некритичко прихватање и оправдање марксизма као јединог и апсолутно довољног погледа на својину, данас је штетно и супротно научим принципима његово априорно и потпуно одбацавање. Понављам: ријеч је о изворном марксизму, а не о марксизму изокренутом од самозваних интерпретатора, који су марксизам интересно интерпретирали на начин којим су се оправдавали и поступци супротни марксизму. Штетно је и зато што се тиме оставља ван видокруга један важан проблемски круг. Што у свакој творевини која се из било којег разлога одбацује као цјелина има дјелова, појединости, које су вриједности, корисне за развој. У свијету се марксизам на такав начин не одбацује. Анализира се и респектује из њега оно што има потврду у животу. То казује и мисао Емануела Валерстина, истакнутог теоретичара капитализма, најзначајнијег представника школе *Свјетској система*, исказана сљедећим ријечима „Маркс је монументална личност модерног интелектуалног и политичког развоја. Оставио нам је велико наслеђе, концептуално богато и морално инспиративно. (...) Користимо стога његове радове на једини могући разуман начин - као дјело саборца који је знао онолико колико јесте”, који је, „за разлику од многих својих самозваних ученика, био свјестан да је човјек деветнаестог

резултати концентрисањем својине у малом броју руку или дисперзијом на бројно већи дио друштва и са доседном примјеном принципа економске еквивалентности. Поредак може и сузити, па и спријечити, могућност приватних власника да као економски јачи, економски моћни, ограничавају или повређују права и слободе невласника, економски немоћнијих и зависних. И да приватизација не разара морално-културне вриједности у друштву.

Стварне резултате приватизације, а тиме и степен њене прогресивности, у крајњем, и у суштини, дакле, опредјељују начини и процедуре приватизације и карактер друштвеног система.

За успјешност приватизације, стога, имају значај највишег ранга начин и процедуре приватизације и каквоћа поретка у коме се приватизација остарује. Њена прогресивност се не може исправно сагледати и оцијенити издвојено од тога.

Начин приватизације обухвата и брзину њеног остваривања, али се не своди само на то. Обухвата и све релације приватизације са другим друштвеним стањима, вриједностима и невриједностима, са којима је она повезана.

3) Начини и процедуре приватизације нијесу универзални, што јесте приватизација, као смјер, као начело. Специфична ситуација у свакој земљи, и на свакој њеној развојној етапи, тражи специфичне начине и процедуре приватизације у свакој земљи појединачно и на свакој етапи приватизације у њој. То је објективно условљено. Нема начина и процедура приватизације који би подједнако

вијека, чија визија је неминовно ограничена том друштвеном реалношћу” (*Капитализам - историјски систем*, Титоград, 1990, стр. 9). Подсећам и на чињеницу да је и Слободан Јовановић, познат као велики критичар марксизма, у својој студији под насловом МАРКС написао и сљедеће: „У Марксовој теорији има грешака, заблуда, неконзистентности, неутемељености, идеолошке пристрасности у теоријским погледима о класама, класној борби, вишку вриједности, слому капитализма, али и „поред свих замерки које му се чине, Маркс остаје један од највећих духова у друштвеним наукама XIX вијека”, који је „изазвао врење, пречишћавање појмова и отварање нових видика”.

Упркос контроверзним интерпретацијама, Марксово дјело је велика ризница истине о савременом друштву. Као што је једна крајност - некритичко и апологетско изношење сваког становишта са предзнаком марксизма, тако је друга крајност, у коју се сада отишло, одбацивање свега што има марксистички предзнак. Штетна употреба и злоупотреба марксизма немају снагу потребну да оправдају ову крајност.

⁵ У 1995. години, у Југославији, 10% најбогатијих располагало је са 12 пута више дохотка од дијела дохотка којим је располагало 10% најсиромашнијих становника. У цивилизованом свијету су усвојени стандарди према којима се сматра алармантним када прво досегне 10 пута већи износ од другог.

били дјелотворни за све земље, као што за све њих важи приватизација као таква. Сваком конкретном начину и конкретној процедури приватизације и одговарају посебни, њима примјерени вриједносни закључци, који могу бити различити од земље до земље.

Ситуационо-историјски легитимитет и прогресивна својства немају и не могу имати сваки примијењени и могући начи приватизације и сви примијењени и могући модалитети процедура остваривања приватизације. Па ни они чији је легалитет неспоран.

Ситуационо-историјски легитимитет и прогресивна својства имају само они начини и процедуре остваривања приватизације који резултирају стварањем својинске основе која осигурава просперитет друштва као цјелине, просперитет већине људи у друштву, који не производе деструкцију моралних, етичких, културних, укуино духовних и друћих цивилизацијских вриједности и достигања својине. И који доприносе увећању и учвршћивању моралних, етичких, културних и друћих достигања у друштву. Или до бар не пошкођавају.

Овај закључак слиједи не само када се приватизација сагледава са ширег друштвеног становишта, него и када се сагледава и оцјењује и с економског становништва. Јер, деструкције на именованим подручјима спречавају дугорочно постизање позитивних ефеката и у економији. Спречавају трајнију економску стабилност, свеукупни економски напредак. Виши ниво опште моралности друштва, етичан и чврст систем вриједности, цивилизацијски редосљед на ранг-листи система вриједности, чистота и стабилност политичких и укупних социјалних односа, здрава духовност, стабилност и просперитетна перспектива друштва - уносе сигурност у пословне односе, увећавају узајамно повјерење, подстичу предузетничку смјелост и дугорочније пројектовање пословних подухвата, јачају оговорност у пословним односима. То убрзава пословне операције и увећава економичност пословања. То чини сувишним стварање и коришћење гломазних институционалних механизма за гарантовање и заштиту у пословним операцијама. Чини мање потребним или и непотребним постојање гломазне машинерије принуде ради испуњења обавеза преузетих пословним аранжманима. А све то не само да динамизира економско пословање, увећава продуктивност и смањује трошкове пословања привредних субјеката, него доприноси и рационализацији и просперитету друштва у цјелини. Доприноси и слободи.

И обратно.

Друштво са вишим нивоом опште моралности, са чврстим цивилизацијским системом вриједности и са другим означеним вриједностима у свом бићу, једино је и способно да сузи, па и ис-

кључи, могућност приватних власника да, као економски јаки и моћни, радне односе са невласницима користе за њихово грубо изграбљивање. За стављање њихово у положај неслободних људи. Једино је друштво са таквим својствима способно да осигурава цивилизацијске слободе и права невласника.

4) *Непиржишни и економски нееквивалентни начини приватизације, ма у ком се облику остваривали, не доносе и не могу доносити претјечно позитивне ефекте и позитивни квалитети.* Јер, својину издижу на ниво врхунске друштвене вриједности, што она није. Не мире супротности које приватизација носи са собом. Одзимају приватизацији својства без којих она не може бити свеукупно друштвено успјешна, каква може бити само ако води истовремено и економској профитабилности и социјалној плодотворности. Они нијесу ни условљени историјском ситуацијом, иако приватизација јесте.

Историјско-ситуациони латимитети, дакле, немају непиржишна и ванекономски принудна приватизација.

5) За одређење полазишта и координата концепта начина и процедура приватизације који одговарају југословенској ситуацији, сложеној и не без дубоких противрјечности, на садашњој етапи њеног кретања, нужно је претходно размотрити и разјаснити вриједност, условеност и релативност домета појединих категорија и релација којима се оправдавају, па и приказују нужним, постојећи начини и процедуре приватизације у Југославији. У том циљу казује се следеће:

(1) Економска ефикасност и рационалност су неспорна потреба. Услов су материјалног напретка друштва. Али, једино су њихова потреба и њихов значај, а сасвим друго је свођење циља приватизације друштвене својине само на то и вредновање њено само по томе.⁶ Јер, економија не чини цјелину друштва. Чине је заједно економска и социјална страна друштва, њихова међузависност и испреплетаност. Социјална страна у најширем значењу тог појма, који обухвата и морално-културни систем. *По теорији, ња и либералној економској систему, морално-културни систем је динамична снага која је битна за стогоу друштвеној прогреса,*

⁶ Фаворизовање економске ефикасности као апсолутно примарног циља у Јапану је довело до стања које већ подстиче „Јапанце на размишљање о избору друштва које је дало приоритет ефикасности и профитабилности. Нема сумње да је тако одређење првенства наметнуло... да сјајна генерација овог задатка провали врата економског просперитета. Али, друштвена цијена те луде трке за материјални прогресом била је велика: дјеца жртве болести загађене друштвене средине. гангрена бетона, загушеност саобраћаја, самоћа у периферијским спаваоницама...” (Монд, Париз: преведено и пренесено у листу *Политика*, од 7. априла 1995.).

ја и економској, за успостављање демократској економској и демократској политичкој систему. То континуирано потврђује животна стварност. Зато ни један историјско-развојни проблем и задатак у историји није успјешно ријешен само на подручју економије, само са обезбјеђењем економске ефикасности и рационалности. Елементарна порука историјског развоја људског друштва јесте: сваки историјско-развојни проблем, чије рјешење има шире различено дејство на социјалну страну живота, ријешен је са мање успјеха ако је рјешаван само на подручју економије и само са њених видика. То потврђује и чињеница да су досадашњи учинци приватизације друштвене својине - као и државне својине у другим источноевропским државама - дали резултате који нијесу толико напредак на економском подручју колико су неправедни и недјелотворни на подручју друштвеног вредновања рада и на подручју морално-културног система. Ти резултати су и видљивији на социјално-психолошком подручју него у економији.

Као што нема научно утемељење и оправдање гурање народа слиједи схватање да се његова судбина и просперитет успјешно рјешавају једино на подручју политике, прихватањем ове или оне политичке опције, да су политички успјеси једина права вриједност, да порази појединих политичких опција воде народ у катастрофу без обзира на све друго - тако нема научно утемељење и оправдање гурање народа да слиједи схватање да се приватизацијом друштвене својине, самом по себи, обезбјеђује просперитет друштва као цјелине, и без обезбјеђивања да се приватизација чини на начин којим се осигурава здрава духовност, културно-морални и укупни духовни успон. Јер, напредак једног народа не зависи само од његове привреде, као што не зависи само од његове политичке снаге, него веома много зависи и од прогресивности његовог духовног и морално-културног усмјерења и стања.

Сагласно приказаном, поуздан је закључак: Далеко су од прогресивних они начини и оне процедуре приватизације који се заснивају на претпоставци, на премиси, да су економске ефикасности и рационалност једини или апсолутно примарни циљ приватизације. Поготову они који погодују да економска ефикасност и рационалност буду од велике користи уском кругу нових власника и са њима повезаних појединаца, а само незнатно корисни за већину људи у датом друштву.

(2) Приватна својина није, сама по себи, економски ефикасна. Сама по себи није способна да привлачи страни капитал. Много је примјера, и у историји и у савремености, који то непосредно доказују. Она може бити и јесте ефикасна само у за то погодним друштвеним условима. У томе одговарајућем и подстицајном економском, технолошком, правном, политичком, управљачком

и свеукупном друштвеном амбијенту. Нема ефикасности приватне својине у друштвеном амбијенту који одликују друштвена нестабилност, правна несигурност, технолошка заосталост, могућност богаћења и без еквивалентног рада, распрострањеност мита и корупције, неразвијено предузетништво и менаџерство, ригидни прописи о страним улагањима, ригидни и компликовани прописи о пословању с иностранством, затвореност економије, нижи ниво моралности друштва.

Кључ напретка друштва и није својина, па ни приватна својина. Адам Смит је још давно објаснио да кључ напретка лежи у људској креативности више него у било ком другом извору.

Он зато не концентрише пажњу на то како стимулисати људе да имају, него на то како их стимулисати да радом стварају, да радом поправљају своју позицију у друштву. Једна од компоненти суштине поруке његове теорије и јесте: сићушни (инфинитезимални) добици, остаривани кроз огроман број пословних трансакција, локомотива су прогреса. Уосталом, зна се: тржиште веома различито награђује неједнаке вјештине господарења с истим обликом својине, неједнаке напоре, неједнаку мобилност. Тржиште не обезбјеђује никоме успјех по основу својине, него по основу способности и труда.

На другој страни, и колективистички облици својине, у одговарајућем друштвеном амбијенту, могу бити ефикасни као и приватна својина. То казује искуство развијеног свијета, сумирано и у извјештајима Међунродне банке. Оно казује да и предузећа са државном својином, и другим облицима колективистичког друштва, могу бити профитабилна, у приближно истом степену као и приватна, под три услова, испуњена кумулативно. То су: (1) изложеност тржишној конкуренцији, (2) отвореност и способност предузећа да апсорбује и сервисира капитал и (3) управљање на принципима менаџерства.

Другачије речено, исти облик својине који на једном мјесту или у једним условима даје висок или највећи степен ефикасности, на другом мјесту или у другим условима, може резултирати сасвим другачијом, слабом, ефикасношћу.

(3) Продуктивност и профитабилност предузећа - што су критеријуми економске рационалности и ефикасности - у савремености мање зависе од облика својине, самог по себи, а више од примјене знања и модерности технологије, позиције предузећа у систему, предузетничког духа и дјеловања, организационо-развојног прескрипцијирања предузећа, квалитета управљања и руковођења, модерности пословања и културе понашања, унутрашње организације предузећа, ситејена укључености у међународне економске, посебно финансијске шокове, и од мотивације

за *продуктивни рад ујослених - радника и менаџера. При томе, управљање предузећима и економијом у цјелини од прворазредној је значаја за ефикасности и рационалности.*

Другачије речено, *методи обезбјеђивања ефикасности бољинији су од приватизације друштвене својине.* Приватизација може бити само један „рукавац” разуђених токова ријеке обезбјеђивања ефикасности и рационалности привређивања. Зато суштински ништа ново неће настати са приватизацијом ни на подручју економске ефикасности - ако се не промијене бројни друштвени односи. Ако се не подигну на виши ниво квалитет управљања и руковођења, модерност пословања, извозна оријентација и отвореност привреде, повезаност привреде са међународним токовима, ако се не смањи етатизација управљања привредом, ако се не увећају снага права, законитост и ефикасност рада судова и других државних органа и не унаприједи много тога другог од чега зависи ефикасност привређивања.

(4) *Својина није врхунска друштвена вриједности. Ни приватина, ни било који други облик својине. Она то није, иако јесте једна од бијних полућа друштвеној најредовања.*

Слобода човјека и друштва врхунска је друштвена вриједности. Слобода која постоји и ојстоји само када су права и слободе једних у хармонији са правима и слободама других људи. Која постоји за друштво само када је обезбијеђена слобода за све људе који пошћују човјека и цивилизацијске вриједности, права и слободе других људи. Она је кичмени стуб свих цивилизацијских вриједности, укључујући и цивилизацијске вриједности појединих облика својине. Мјерило је, једно од важних, и прогресивности приватизације. Слобода које има само ако постоје: реалне могућности избора, свијест о тој могућности, аутономност у избору алтернатива по сопственим критеријумима, слобода дјеловања у складу с аутономним избором и могућност отклањања препрека остваривању одабраног.

Људска димензија је и основна одредница друштвеног прогреса, раста и развоја. Или, да употријебим Хегелову синтагму: основно је „раст слободе”. „Раст слободе” који подразумијева и обухвата значење и значај материјалног раста, као претпоставке и услова укидања биједе живота. Али, осигурање прогреса види само у усаглашеном и уравнотеженом квантитативном квалитативном материјалном и социјалном, нарочито духовно-моралном, расту и развоју.

Погодна основа, па и услов за освајање тако схваћене слободе је пуна слобода избора облика својине. Усклађена комбинација разноврсних облика својине и слободно претварање једног облика својине у други. Супротна је ванекономска унификација сво-

јинских облика, априорно и административно спречавање да опстоји било који облик својине који постоји у животној реалности. Било да га садашња реалност ствара, било да је наслијеђена творевина.

(5) Ни један облик својине, *сам по себи*, не предодређује, не производи, не обезбјеђује, ни демократију, ни недемократију. *Ниједи друштвена својина аутоматски производи недемократију, ауторитаризам и тоталитаризам, ниједи приватна својина аутоматски производи демократију. Ни на овом појачању нема ајсолутивној диктатури.*

Довољан доказ за неутемељеност тврдњи да је приватна својина гарант демократије је општепозната чињеница да у скупу друштава у којима је доминантна приватна својина преовлађују недемократски режими. У историји и садашњости. Не ријетко има и диктатура.

Суштина демократије и слободе и не усјавља се само слободом власника. За усјављање демократије и слободе нужно је обезбједити слободу и људска права и за невласнике.

За демократију много је важнија праведна расподела и употреба својине, него облик својине сам по себи. Праведна у смислу да својина и богатство сваког појединца буду у сразмјери са његовом радном вредноћом, стваралачком инвентивности и ангажованости, интелигенцијом. У друштву у коме већина напорно ради а има само толико са колико се може преживјети, у коме у богатству живе они који не стварају, који се не напрежу у раду, нема услова за демократију. У њему су неизбежне социјалне борбе, које воде прво у анархију, затим у деспотизам. Историја тако учи. Учи да сиромашни, спрјечени страхом за егзистенцију, изостају из учешћа у социјалним борбама до извјесног тренутка. А када се укључе - настају друштвене експлозије, са бројним посљедицама за демократију. *Емил Лавлеј*, у својој теорији о својини, пише: Слобода и својина се подржавају; али, услов за то је да сви буду власници по неког дијела имовине. *Монтескије* о овој теми је писао: За демократију и није довољно да свако има дио земље, па ни то да „су дјелови земље једнаки”, већ и „да су сви дјелови мали”, да нико нема толико да друге може држати дуже у покорности.

(6) Један облик својине може бити бољи од другог са становишта профита, али гори са социјалног становишта, са становишта филозофско-политичких вриједности, са становишта етике, морала, културности. Зато нема оправдања да се упоређења два облика својине, било која, сведу само на један параметер, на један именитељ. То важи и за приватну и друштвену својину. Поготово што су та оба облика својине, мјерено по њиховом дејству, врло слојевита и вишезначна, а што искључује могућност да се њихова

друштвена вриједност исправно измјери само са једним или пар економских параметара.

(7) Приватизација друштвене својине, као друштвена потреба, није ни условљена ни настала као издвојена, осамостаљена појава и потреба, са неким осамостаљеним и од свега независним циљем. Напротив, настала је као саставница комплексног историјског заокрета смјера развоја друштва (извршеног крајем осамдесетих и почетком деведесетих година), комплексног одређења да се радикално мијењају карактер, развојни и циљни смјер друштва, да се мијења цијело биће друштва, а не да се мијења само својинска структура друштва. Настала је, дакле, као саставница цјелине којој припада, у чијој су функцији и све друге саставнице те цјелине, као што је и она у функцији свих других.

Приватизација, стога, може бити успјешно - економски профитабилна и социјално дјелотворна - само ако се и када се остварује усклађено и синхронизовано, по садржини и динамици: са степеном либерализације економије и етицизације управљања привредом, развијености и учвршћености институција тржишта, нарочито финансијској тржишта; са степеном подстицајности економској систему, унутрашњег и спољног трговинској; са степеном правне (не) сигурности уговора и промета; са нивоом изражености и учвршћености опште моралности у друштву и развијености демократских односа; са степеном обезбијеђености ефикасности и законитости рада судова и са свим другим релевантним комбионентима друштвеној животи. Када се приватизација остварује издвојено од свега тога и независно од стања на свим тим подручјима, када се апсолутизује њен примат у редоследу потеза обезбјеђивања унапређивања економског пословања, када се она издиже изнад и испред свега тога - изокреће се омјер њених вриједних и невриједних ефеката, као што издвајање и апсолутизација било којег принципа или одређења, увијек и свуда, изокреће ефекте које даје умјереност у њиховом третирању.

Развијеније тржиште, нарочито финансијско, либерализација економије, савременост и одговарајући економски унутрашњи систем и систем економских односа с иностранством, сигурност уговора и пословних аранжмана, ефикасно судство и чврста законитост - чине једини амбијент у којем је могућа успјешна приватизација, који природно стимулише приватизацију. Установљење, развијање и учвршћење института, инструмената и механизма финансијског тржишта, на примјер, више може утицати да се остварује економски и социјално успјешна приватизација друштвене својине, него што томе може допринијети садашња или

чак знатно увећана и ригорознија снага законске принуде, административних чинилаца и метода.

Из тога слиједи: природа ствари и односа налаже обрт у одређивању редосједа потеза у грађењу новог економског и укупног бића југословенског друштва. *Умјесто издвајања приватизације друштвене својине, њеног издизања изнад и испред цјелине којој припада, њене апсолутизације у одређењу редослиједа потеза, умјесто чекања да се прво доврши приватизација да би се тек поштом интензивније, дубље и цјеловитије дјеловало на другим означеним подручјима - истовремено и паралелно са приватизацијом, са истим интензитетом, истом ујорношћу и испрајношћу, остваривањем и све друге саставнице система компоненти од којих зависи друштвени профитес. То је њиш и залага усјешности приватизације.* Апсолутизација примата приватизације пред свим другим, инсистирање да се она остарује, и то убрзано, независно од стања на свим означеним подручјима, води куда и свака апсолутизација - изокретању омјера позитивних и негативних ефеката, у корист ових других.

Законско или било које друго ванекономско принуђивање на приватизацију и њено убрзавање супротно је у најсушаственијој идеји либералне економије - идеји да се успостави систем који функционише без командног дириговања државе, без њене присиле.⁷

Позивање на либералну економију у залагањима за законско одређивање рокова до којих се приватизација мора извршити или за неку другу врсту ванекономске принуде, у суштини, насиље је на есенцијалну саржину либералне економије.

(8) Законско или било које друго ванекономско убрзавање и принуђивање на приватизацију не налажу, не захтијевају, ни природа садашњег облика друштвене својине у Југославији, ни било која друга економска или социјална развојна потреба. Јер, *природа садашњега облика друштвене својине у Југославији омогућава да њај облик својине, докле ња има и колико ња има, буде и економски ефикаснији. И да се одстране знајан дио њошјећега механизма који власи користи за одржавање аутокрайских елемената у процесима ујрављања друштвом.* Докази за то су следећи:

а) Садашња друштвена својина није свеобухватна, нема монопол. Напротив, њен обухват је редуциран и стално се даље редуцира (приватна својина већ учествује са 38% у формирању друштвеног производа). Није сада препрека настајању приватне својине. Напротив, *извор* је увећавања приватне својине. Није једина

⁷ Власт и својина имају једно идентично својство - инклинирање ка неограничености. Тежња власти да својину што више подреди себи управо је израз смјера да обезбиједи себи неограниченост дејства.

основа за концепцијско и садржинско обликовање друштвеног система, правних институција и категорија, што је била друштвена својина у ранијем систему. Напротив, већ неколико година друштвени систем, правни принципи и друштвене категорије, обликују се на другој својинској основи, са преферирањем приватне својине. Нема ни једну легалну привилегију у систему. Напротив, уставно и законима изричито је утврђено да у свим изворима кредита, систему дозвола и квота и свему другоме, друштвена својина има приступ равноправан са приватном својином и другим облицима својине. Да са другим облицима својине има једнак третман на пореском и царинском подручју. Да има истовјетан положај у тржишним односима. Наравно, то не искључује могућност да власт противзаконито даје поједине привилегије појединим предузећима у друштвеној својини. Али, иста могућност постоји и за приватне фирме. Изричито је уставно и законски утврђено да је друштвена својина тржишна категорија, што није била друштвена својина у ранијем систему. Као тржишна категорија, друштвена својина ситуирана је у тржишне односе, у конкурентски вишесвојински систем, у систем свеколиког плурализма. Није, дакле, ни у амбијенту договорне економије. Очишћена је од свега што је у њу утискивала концепција названа „договорна економија”.

Положај упослених у друштвеним предузећима уставно је одређен идентично као и положај упослених у предузећима са другим обликом својине. Њима није загарантована сигурност ни радног односа, ни радног мјеста. Није им дата ниједна друга гаранција, сем гаранција права да раде, док раде савјесно и продуктивно, и на зараду по основу рада и зависно од резултата рада и успешности предузећа као цјелине. У положају су, дакле, који одређује да су им друштвена својина и газдинско управљање са њом, извор егзистенције, а не „Алајбегова слама”. А то је положај који, објективно, производи њихов јак интерес за што успешније, рационалније и ефикасније пословање фирме у којој раде. Нормална људска природа, нормално реаговање човјека на околину, социјални закони, највише социјалне истине, не дају чињеничну подлогу за закључивање да упослени у друштвеним предузећима, у постојећем филозофско-социјалним усмјерењима, неће дјеловати линијом својих егзистенцијалних, објективним положајем одређених интереса. Нема ни увјерљивих аргумената који би доказали да у чисто приватном предузећу упослене - раднике и менаџере - покреће на ефикасно и рационално пословање нека јача снага од оне која раднике и менаџере у друштвеном предузећу, са приказаним својствима и карактером друштвене својине и приказаним положајем упослених, покреће на позитиван однос према обавезама у предузећу у којем раде. Таква претпоставка могућа је само уз иг-

норисање битних елемената нормалне природе човјека и нормалних инстинката у човјеку.

Садашњи облик друштвене својине у Југославији, према уставним одређењима, дакле, има само номинално појмовни и имовински континуитет са обликом друштвене својине у ранијем југословенском систему, а појмуни дисконтинуитет у њиховим системским стањима, њиховој правној и укувној садржини. Дисконтинуитет који, због природе односа садржине својине и садржине поретка, објективно, не може бити мањи од дисконтинуитета филозофско-политичке и економско-филозофске концепције смјера изградње и развоја друштва.

Значење и могућности, па и на подручју економске ефикасности и рационалности, облика својине са својствима које има садашњи облик друштвене својине у Југославији, открива и казује и употребе са крупном капиталистичком својином која већ дуго доминира у развијеном капиталистичком свијету. Крупна капиталистичка својина, наиме, облик је својине који обједињава својину великог броја власника и има низ *колективистичких својстава*. Није приватна својина у класичном облику. Има колективистичка својства било да се статусно и правно одређује као партнерска, акционарска, кооперативна или другачија својина, било као својина запослених (са овим обликом својине у САД је 1994. године било око 11.000 предузећа). То је својина чији су титулари сложене и све сложене власничко-управљачке мреже субјеката. *А сви ти колективистички облици својине приближно као и приватна својина индивидуалистичког карактера, профитабилни су и продуктивни*. То казује и доказује и искуство савременог капиталистичког свијета сумирано и у цитираним извјештајима Међународне банке.

б) Нема препреке да се у предузећима са друштвеном својином у Југославији, са сада уставно одређеним обликом друштвене својине, успостави систем управљања на принципима савременог

⁸ Систем управљања предузећима у друштвеној својини, који сада постоји у реалности, није заснован на тим принципима. Заснован је на принципима потпуно супротним томе. То је систем у коме управљачке структуре имају веома широка овлашћења, а без готово икакве радне или својинске одговорности, без одговорности према спољним власницима, према запосленим, са недефинисаном одговорношћу према држави. Такав систем управљања и мора доводити до економске нерационалности и неефикасности у пословању друштвеном својином. И до њеног отуђивања испод економске цијене или без било какве цијене. Нијесу познати мотиви који су определијели творце система управљања друштвеним предузећима који сада постоји у реалности да га успоставе. Али, очигледно је да он веома много одговара власти, која одређивањем персоналног састава управних одбора друштвених предузећа фактички управља тим предузећима. Нарочито онима које имају оријентацију да постану власници предузећа у којима сада врше управљачке

предузетништва и менаџерства⁸ (ранији облик друштвене својине није то омогућавао), на принципу раздвајања функција власника и функција управљања. Нема препрека ни у садашњем југословенском уставном систему (ранији уставни систем, међутим, то је изричито спречавао). А то значи: нема препрека да се установи систем управљања који је услов за профитабилно и продуктивно пословање колективистичким облицима својине, а његовим функционисањем да се испуне и друга два означена услова у извјештајима Међународне банке. Систем управљања који може обезбиједити да друштвена својина, док је има и колико је има, буде и економски рационалнија, профитабилнија него што је сада.

Искуство развијеног капиталистичког свијета, дакле, казује да постоје путеви и начини да се постиже далеко већи степен профитабилности и продуктивности садашњег облика друштвене својине у Југославији.

Приватизација није, према томе, једини пут којим се садашња друштвена својина може учинити продуктивнијом и профитабилнијом. Успостављање управљања предузећима, заснованог на принципима савременог предузетништва и менаџерства, један је од путева којим се то може постићи.

Колико је ургентна потреба да се друштвена својина учини ефикаснијом и рационалнијом, толико је ургентна и потреба да се без одлагања одстрани систем управљања друштвеним предузећима који сада егзистира у реалности. И да се замијени системом управљања заснованим на досљедној примјени принципа савременог предузетништва и менаџерства.

Недавно законски прописан систем управљања друштвеним предузећима (чл. 394-399. Закона о предузећима), у реалности још неостварен, нема сва својства система управљања заснованог на

функције, а такву оријентацију има већина њих. Одговара и „сналажљивим” да се промовишу као добри привредници. Веома много одговара и новим богатшима, који тај систем управљања успјешно користе да шпекулативним пословним операцијама присвајају, без еквивалентне накнаде, дјелове друштвене имовине, што им олакшава и омогућује недостатак ефикасне, па и било какве, финансијске и материјалне контроле пословања и газдовања друштвеном имовином. Одговара, дакле, свакоме сем потреби да се постиже што је могуће успјешније управљање друштвеном својином. Не одговара друштвеној потреби да друштвена својина, колико је има и док је има, буде што је могуће више ефикасна и рационална. Пракса у протеклих неколико година доказала је да је прије неколико година успостављени систем управљања друштвеним предузећима потпуно супротан тој друштвеној потреби. Не одговара друштвеној својини. Њу деградира.

принципима савременог предузетништва и менаџерства. Испод је тога и могућности. Зато је неопходно и могуће креирати квалитетнији систем управљања предузећима и банкама у друштвеној својини. Али, остваривање у реалности новопрописаног система управљања друштвеним предузећима пружа веће шансе од сада постојећег у реалности. Под условом да се одредба става 2. члана 395. Закона о предузећима примјењује тако што ће се искључити оријентација да се за чланове управних одбора друштвених предузећа „из реда стручњака изван друштвеног предузећа” именују носиоци државних или професионалних партијских функција, послушни и страначки интересно усмјерени, ма колико имали и стручна знања. Под условом досљедног и без изузетка остваривања принципа неспојивости државних функција и функција управљања у предузећима са друштвеном својином. Зато би било дјелотворно да се без одлагања, не чекајући истек крајњих рокова законом допуштених, сада у реалности постојећи систем управљања замијенити новопрописаним. Са смјером да се примјењује док се не креира бољи систем управљања.

б) Све напријед речено казује да историјска ситуација и релевантна знања дају шири простор за избор начина и процедура приватизације друштвене својине. Истовремено и омогућава да се изведе закључак о томе који начин приватизације друштвене својине одговара садашњој историјској ситуацији у Југославији. А тај закључак, са карактером и дометом једног мишљења, јесте: садашња југословенска ситуација омогућава (крајем осамдесетих и почетком деведесетих година ситуација то није омогућавала) и захтијева да се законски пропише начин приватизације друштвене својине саздан од пет међузависних опредјељења. То су:

Прво. *Тржишности и економска принуда су принципи начина приватизације друштвене својине.*

Једини изузетак је: пренос власништва, на принципну бесплатно или повлашћене расподеле дионица, по критеријумима законски утврђеним, на она лица која су учествовала у стварању друштвене имовине која се приватизује.

Начин приватизације, дакле, комбинацијом тржишне продаје, као полазишта и основног принципа, и радничког акционарства.

У законима то се исказује: (1) забраном сваког административног, законског, политичког или било којег другог спречавања или отежавања тржишне приватизације, оствариване по прописаним процедурама, било којег дијела друштвене својине; (2) забраном сваке ванекономске понуде - законске, административне, политичке или било какве друге - да се приватизује било који дио друштвене својине који на тржишту, без било каквих привилеги-

ја у односу на приватне и друге облике својине, потврђује своју економску продуктивност и профитабилност - што су критеријуми ефикасности и рационалности - и способност за свој економско-технолошки развој и успон; (3) прописивањем слободе оснивања нових друштвених предузећа и других организационих облика пословања друштвеном својином и увећања, без ограничења, обима друштвене својине по основу остварене добити пословањем; (4) прописивањем да се тржишно утврђује вриједност друштвене имовине која се приватизује, а не процјенама административних институција, које се неотклоњиво користе дозом арбитрарности, без обзира на степен усавршености методологије - што не искључује него подразумева да друштвена предузећа путем експертских институција и тимова утврђују вриједност своје имовине и друге елементе значајне за одређење почетне цијене у процесу приватизације; (5) процес приватизације отпочиње јавним оглашавањем да ће се приватизовати одређена друштвена имовина, са одређењем почетне цијене и услова продаје и позивом да се подносе понуде; (6) одлучивање о понудама почиње с истеком најраније два мјесеца од дана јавног оглашавања; прихвата се понуда оног који понуди највишу цијену и даје потребне гаранције да ће благовремено испунити уговорене обавезе.

Подразумијевају се, наравно, неопходна прилагођавања и у том смислу различитости, уз задржавање истих принципа, зависно од тога да ли се приватизација остварује продајом дионица, продајом предузећа као цјелине или на други начин.

Подразумијева се и законско савлањање прејрека да се друштвена имовина велике вриједности приватизује тако што ће нови власници, користећи принцип одложеног плаћања, цијену приватизоване имовине плаћати највећим дијелом из профита који остваре коришћењем приватизоване имовине у временском периоду њене ошлацие.

Законским одређењима, дакле, утврдити јуну слободу и сиво-риши правне моћности за несметано остваривање приватизације друштвене имовине по сили економске логике и принуде и на тржишним принципима, а не орочавати до када се који дио друштвене имовине мора приватизовати и не давати правни основ за било коју врсту ванекономске принуде ради убрзавања приватизације.

Ови принципи сагласни су са чињеницом да је приватизацији друштвене својине примјерен једино суд тржишта. Не и суд политичке воље. Па ни суд политичке воље законодавца. Законско принуђивање на убрзавање приватизације негира слободу својинских односа и облика и негација је темељних принципа тржишне економије. Антилиберализам је, ма колико се то чинило у име либералне економије. Конзервативизам је, ма колико се

што чинило у име пројреса. Сада не постоје разлози који би ојравадали тај смјер. Најлашавам - сада. Другачије је било крајем осамдесетих и почетком деведесетих година. Тада учињен нагли и радикални заокрет у избору премиса, оријентира и циљева општедруштвеног развоја диктирао је да се обезбиједи такође радикална промјена дотадашње концепције својинских односа, дотадашњег доминирајућег обрасца мишљења, дотадашњег менталитета људи и друштва, тада владајућег система вриједности. Да се брзо и без одлагања отвори процес усмјерења и грађења друштвених односа на афирмацији приватне својине и претварању друштвене својине у приватну. И да се на тој основи отвори процес прерасподјеле друштвене моћи, снага утицаја, шанси. То се тада није могло постићи без административног приступа, без законске пресије, без управно-контролних и административних ингеренција. Без тога се тада нијесу могла потиснути ондашња идеолошка предубјеђења, супротна тада изабраном путу друштвеног усмјеравања. Поготову што је то подразумијевало и „задирање” у мноштво тадашњих права и интереса највећег броја људи. Па и оних која су тада сматрана неприкосновеним.

Зато је онда одабрани смјер општедруштвеног развоја диктирао законску принуду, која је тада и учињена. Али, *шме је, вриједносно оцијењено, дошадашње ојраничење слободе својинских облика, засновано на идеолошкој основи, замијењено такође ојраничењем слободе, али заснованим на административно-уравном преузимању функција државних.* Таква концепција била је онда изнуђена ситуацијом. Сада више није та ситуација. Сада је општеприхваћена оријентација приватизације друштвене својине. Оно што је онда било нужно, сада је неодговарајуће, неупотребљиво.

Друго. Законским прописом приватизацију великих технолошких система условити обезбјеђивањем настављања њиховог функционисања као система и пружањем гаранција да ће се континуирано обезбјеђивати задовољавање потреба друштва и грађана и технолошки развој система. Не дати, дакле, правни основ за приватизацију на начин који би резултирао растакањем или разбијањем великих технолошких система или онемогућавањем њиховог складног функционисања као система.

Треће. Прописати правни основ, услове и процедуре да својина чија је функција да задовољава оне потребе које су услов опстојања и рада других привредних субјеката, функционисања заједнице као интегралне цјелине и задовољавања потреба грађана, може добити статус државне својине. То је примјерено и природи и логици ствари и односа. Комплементарно томе, утврдити законске препреке да статус државне својине не може добити ни један други дио садашњих колективних облика својине.

Четврто. Намјене новчаних средстава добијених за приватизовану друштвену имовину одредити и распоредити тако да се осигура испуњење обавеза државе по основу неотплаћених кредита који терете друштвену имовину која се приватизује, обавеза државе према пензионим фондовима и „старим девизним штедишама”.

Пето. Компетенције државе у процесима приватизације свести на три: на функцију регулисања начина и процедура приватизације, на функцију организовања стручно инструктивне помоћи и на функцију контроле обезбјеђивања да се остварује прописано. Функција контроле обухвата и контролу утврђивања цијена, почетних и продајних. Ради извршавања тих функција, умјесто статусно проблематичних агенција, правно установити стручно-инструктивне центре, оспособљене за свакодневно пружање помоћи, методама струке и науке, а не ослонцем на управну власт.

Регулативну функцију државе свести на утврђивање принципа и правила, а креирање техника препустити спонтанитету у пракси. Спонтанитету у позитивном значењу. У значењу дјеловања из животних побуда, тежње да се ствара, да се развија, да се има. Технике ће боље креирати тржишна, него административна логика.

За вршење контролне функције одговарајуће државне органе снабдјети ефикасним правним средствима и инструментима. Више него садашњим законима. Ојачати и ауторитет државе у контролној функцији. Тај смјер није ни тоталитаризам, ни етатизам. То је оспособљавање државе да обезбјеђује законитост, законски ред, без којих нема ни правде, ни демократије. За то је добро стваралачки користити искуства развијеног свијета. Прије свега искуства са ревизорским институцијама. Институцијама независне ревизије, које су битан чинилац сазнавања и фер информисања о профитној моћи, финансијској стабилности, законитом пословању предузећа, што је предуслов успостављања сигурности у пословним операцијама, а тиме и развоја финансијског и робног тржишта.

Другачије речено, улога је државе да дјелује као стваралац и заштитник одговарајућег друштвеног амбијента погодног и подстицајног за приватизацију, као катализатор процеса, а не као империјум власти. А да своје функције, своју улогу, остварује ефикасно, без устезања, на начин адекватан циљевима стварања поретка коме ће основу чинити аутономија привредних субјеката и пословни односи између њих.

Свођење компетенције државе у означене оквире је неопходно. Јер, у процесима приватизације морају настати проблеми са државом када њени органи, умјесто да стварају услове за слободно дјеловање и испољавање знања и снага појединаца и колектива, почну вршити пресију да чине он што не би чинили без те

пресије; када умјесто да крче путеве, подстичу, упућују, савјетују, када треба и критикују и за незаконитост кажњавају, стварно на-тјерују - јачим или слабијим веригама - да се ради оно што ти ор-гани хоће, а не оно што хоће, у оквиру законом утврђених коор-дината, субјекти односног чињења.

Сагласно напријед реченом да издвојена, осамостаљена при-ватизација није успјешна, подразумијева се да закон чију би са-држину чинила ова одређења не буду осамостаљен, изолован, не-го да паралелно са њим буду усвојени и остваривани закони и по-литика којима ће се осигуравати: динамично одвијање процеса ли-берализације економије; смањивање и битно смањење етатизаци-је управљања економијом у цјелини; успостављање и учвршћива-ње институција и инструмената тржишта, посебно финансијског тржишта; јачање улоге и снаге права; потребан степен сигурности уговора и промета; висок степен ефикасности и законитости рада судова; увећавање нивоа опште моралности друштва и бржа ели-минација изнуђивања, мита и корупције, сада распрострањених - без чега нема приближавања, а још мање споја, приватизације и праведности, а што је услов за успјешну приватизацију, економ-ски и социјално. Зато је то значајно колико и квалитет закона о приватизацији. Јер, то више може доприносити економски и соци-јално здравој приватизацији, њеној и социјалној и економској успјешности, него што може доприносити садашње или и знатно увећано форсирање приватизације снагом принуде, законске и по-литичке.

Mijat Šuković, academician

PRIVATIZATION SOLELY INITIATED BY ECONOMIC COMPULSION

Summary

Social property privatisation is observed from the viewpoint of the social system taken as a whole. Viewed as a possibility that is carried out under compulsion it has situational-historical legitimacy. It is not an ideal cause to strive for, but an existential need. Being a kind of option it also has a constitutional legality.

Privatisation is a process which brings contradictory outcomes. Along with positive effects that it brings about, it also produces series of social, moral, ethical and other problems. Various ways and procedures of privatisation produce various results in terms of their scope and degree of positive and different quality and, thus, they have the highest significance. In terms of corresponding quality order, negative effects of privatisation can be decreased, confined and eliminated to a considerable degree. Progressive quality of privatisation can not be properly considered and estimated beyond that order. Non-market and economically non-equivalent privatisation ways and procedures do not and will not produce positive effects for the most part.

Economic efficiency and rationality are substantial elements. However, private ownership by itself is not efficient in economic terms and it can not be automatically attractive to foreign capital. Private ownership can only be such in convenient social conditions i. e. in encouraging economic, system(ic), technological, legislative, political, managerial and entire social surroundings. Key to the social progress is not the ownership, even less it is private ownership. Productivity and profitability, which are criteria for efficiency and rationality, in reality depend less on types of ownership by itself while somewhat more on implementation of knowledge and modern technology, management quality, motivation of employees, both managers and workers, for productive work and on many other factors as well.

Public property does not automatically produce non-democracy nor does private ownership produce democracy. There is no absolute determinism in this field.

Through management system in public enterprises based on the principles of modern entrepreneurship and management enabled by present Yugoslav model of state property and constitutional system - the higher degree of its efficiency and rationality is achievable as long as such property exists and up to its quantitative capacity. The experience of developed capitalist country, summarised in International Bank Report, tells that even collective types of ownership under particular conditions can be economically efficient and rational quite a like private ownership.

Present Yugoslav situation enables and requires legislative regulation of the model for public property privatisation composed of five interdependent commitments. These are:

(1) Market-orientation and economic compulsion are principles of public property privatisation. There is one exception: ownership transfer on the principle of free-of-charge or preferred sale of shares pursuant to legally prescribed criteria for persons who participated in creating public property that is being privatised. This means a full freedom and legal capacity for undisturbed realisation of public property privatisation procedure guided by power and logic of economic compulsion and based on market principles that do not prescribe deadlines for privatisation and with exclusion of any legal basis whatsoever for non-economic compulsion intended for hastening of the privatisation process.

(2) Privatisation of huge technological systems in such way that it provides continuation of their operation retaining shape of systems and offering guarantee that their operation will continually satisfy social and citizen needs and technological development requirements.

(3) Prescribe by legislation the basis, terms and procedures after the fulfilment of which parts of public property can be turned into the state property.

(4) Money earned from social property privatisation should be defined and allotted so that it ensures fulfilment of state liabilities related to property undergoing privatisation.

(5) State's competence regarding privatisation processes should be limited to prescribing ways and procedures of privatisation, role of organising professional - instructive support and to providing observance of prescribed regulations.

These commitments also involve parallel adoption and realisation of other laws and a policy which will ensure: dynamic development of economic liberalisation, decrease and significant reduction of state-socialism (etatism) in economic management, establishment and reinforcement of market institutions, particularly financial market, strengthening the role and power of law, guarantee security of contracts and transactions, strengthen lawfulness and efficiency of court function, upgrading general society moral which makes natural privatisation ambience.